

KOLOZSI TIBOR

A KÖLTŐ LÁBNYOMAI

Szabadkai Kosztolányi- emlékek

Szabadkán született... Erre azonban csak akkor döbbsentem rá teljes való-
ságérzettel, amikor 1936 egy őszi délutánján a Napló szerkesztőségének kis
korrektori szobájában a másnapi lapba leadott halálhírének kefelenyomatát
böngészem, tintaceruzával a kezemben. Akkor eszembe jutottak a diákéveim.
Ez természetes is, hiszen alig egy-két esztendeje kerültem ki a gimnázium
padjaiból, amelynek valaha ő is tanulója volt. Csak ekkor gondoltam rá meg-
lepetteen, hogy amíg ott ültem az iskola padjaiban, soha eszembe sem jutott,
hogy egyszer, úgy három évtizeddel azelőtt ugyanezekben a termekben ülhe-
tett Kosztolányi Dezső, a kisdíák is. Nem volt, ami emlékeztessen rá. Szabad-
ka város köztudomásúan mindig is meglehetősen mostohán bánt a múlt érté-
keivel, a magyar irodalom tananyaga pedig megrekedt valahol Mikszáthnál.
Nem ismertem én még akkor sem a *Pacsirtát*, sem az *Aranysárkányt*, s a
húgomat a bánat eljegyezte halk sorai is csak úgy távolról zengtek a fülem-
ben, mint aki egy másik, idegen világból pislog át a költő nem város- és
országhatárokkal, hanem csillogó szavakkal körülhatárolt birodalmába. Baráti
körben is inkább Ady titokzatosabb, szövevényesebb világa bontogatta a képzelő-
erőnket, s ha megállapodtunk is Kosztolányinál, akkor is csak a költőt vettük
észre, de nem az élő embert, aki körünkből származott el, akkor is inkább az
Édes Annát olvastuk, mintsem a szabadkai gimnázium szerény hangú regényét,
az *Aranysárkányt*.

Mondom, így történt, hogy tulajdonképpen csak halálakor döbbsentem rá
igazán arra, hogy nemcsak mint költő, de mint ember is valóságosan élt, s
hogy életének lábnyomai bizonyára elhalványultan, nehezen észrevehetően, de
mégis itt maradtak a körünkben.

A mindennapi ember valahogy úgy képzei el az élete fölé magasló nagy
szellemeket, költőket és művészeket, mint a csodálatos, mitológiai fénix mada-
rát, amely saját hamvaiból születik újra mindig, semmi köze a halandó világ-
hoz, és önmagát kell elégetnie, hogy újraszüléthesse. Valamiképpen Kosztolá-
nyi Dezső alakja is ilyen légneműen lebegett itt közöttünk, szabadkaiak között.
Pedig hát látható nyomai is voltak elszármazásának. Itt élt Palicson öccse,
Árpád, aki nem csengő rímekkel, de orvosi sztetoszkóppal figyelte a körülötte
zajló élet érverését, itt járt a szabadkai utcákat Kosztolányi Mariska, a Pa-
csirta és a bánat eljegyezte hűg, úgy vezetgetve szinte kézen fogva az orvos
egyik leányát, Évát, mintha saját gyermeke volna. Ismertem Évát is (ma Buda-
pesten él). Mint kislány olthatatlan szerelmet táplált a színpad iránt, s bizo-
nyára ez a színpadszeretet vitte el nagynénjét, Mariskát is a Népkör gyer-
mekszínjátsoái közé, hogy vezesse és tanítgassa őket.

Igen, akkor még itt élt körülöttünk, életünk szerves részeként a Koszto-
lányi család. Palicson, a »tündéri tó« partján, a hársfaalléban el lehetett sétálni
a házuk előtt, kezet lehetett fogni velük, hallani lehetett a hangjukat, amely-

ből — közvetve — talán egy kicsit a költő hangja is szólt. Maga a költő azonban csak verssorain és regényein át lélegzett régi városával, messzire sodorta innen a tehetsége, mert hiszen ebben a csupapor városban még elégni sem lehetett igazán a költészetben. Igaz, a Naplóban rendszeresen megjelentek művei a két háború között is, elvégre régi barátság fűzte Fenyves Ferenchez, akivel annak idején együtt szerkesztették a fogház foglyai által sokszorosított kis diáklapot, az Előret, amelynek »alaptökéje« — mint Fenyves Ferenc írta meg egy visszaemlékezésében — arra volt jó, hogy a diák Kosztolányi megismerje segítségével a testi szerelem első gyönyöreit. Igen, kis karcolatai és versei szinte hétről hétre napvilágot láttak a Napló hasábjain, ha általában csak másodközlésben is, de ő maga a két háború között már nemigen járt Szabadkán.

Igaz, kivétel azért akadt. 1923 szeptemberében például hazalátogatott, hogy részt vegyen ő is a húszéves érettségi találkozón, és ebből az alkalomból szülővárosának kulturális körei még arra is felkérték, hogy lépjen fel egy matinén az akkori Korzó Moziban. A Hírlap 1923. szeptember 15-i számának 6. oldalán így jelenti be ezt az örömteli vendégszereplést:

»Kosztolányi Dezső matinéja Szuboticán. E hó 16-án Kosztolányi Dezső, a kiváló magyar költő matinét tart Szuboticán, a Korzó-moziban. A matinét dr. Popovics Milivoj beszéde vezeti be. Reiter Ilonka szerb és magyar dalokat énekel, Kosztolányi Dezső szabad előadást tart, Kosztolányiné Harnos Ilona szerb, angol, francia és orosz költők verseit szavalja és végül Kosztolányi Dezső a saját verseit és műfordításait mutatja be. A matinéra, amely délelőtt fél 11 órakor kezdődik, háromszáz 25 dináros jegyet bocsátottak ki. Jegyek péntek reggeltől kezdve válthatók a Korzó mozi pénztáránál.«

A matinéra azonban mégsem került sor. A Hírlap három nap múlva, szeptember 18-án ugyanilyen kis hírben jelenti, hogy bétiltották, bár »a rendőrség megadta az engedélyt az előadás megtartására és a jegyek árusítását is megkezdték«. Valakinek azonban nem tetszett az élvonalbeli magyar költő szereplése, ezért aztán »vasárnap délelőtt Kosztolányi Dezsőt megidéztek a rendőrségre, és közölték vele, hogy az engedélyt a rendőrség visszavonja. A rendőrhatalomnak ez az intézkedése a városban sok kommentárra adott okot.«

Kosztolányi tehát nem találkozhatott személyesen azokkal, akik innen, szülővárosából büszkeséggel figyelték költői pályájának meredek felfelé ívelését. Az újságíró azonban megragadta az alkalmat, és rövid beszélgetést folytatott vele, s a kis interjú meg is jelent a Hírlap 1923. szeptember 16-i számának 5. oldalán. Sajnos, ma nekünk vajdaságiaknak nem sok hasznunk van ebből a tudatból: a szeptember 23-i szám ugyanis nincs meg a Szabadkai Városi Könyvtárban, s bár a Matica srpska könyvtárban fellelhető a gyűjteményben, ez sem sokat jelent, mert durva kezek vigyázatlanul kitépték ezt a lapot, úgyhogy csupán a szöveg egy kis részlete maradt meg a beszélgetésből — csonkán, mondattöredékekben, amelyekből csak következtetni lehet itt-ott, hogy szó volt a »húszéves találk«-ozóról, hogy az újságíró »reggelinél ta«-lálta a költőt, hogy beszélgetésükben felmerült A »bús férfi« és A sze-»gény kis«-gyermek panaszai című versciklusa is. Maga az írás azonban ezektől a csonka szavaktól nem válik teljességében érthetővé. Aki olvasni akarja teljességében a beszélgetést, bizonyára a budapesti Országos Széchenyi Könyvtárba kell ellátogatnia, ott talán megvan a teljes Hírlap-szám is.

Kosztolányi tehát részt vehetett ugyan az érettségi találkozón, látogatása azonban mégiscsak félig sikerült, mert a matiné elmaradt. Mert hát a régi magyar nacionalizmus szította szláv nacionalizmus nem tudott megbékélni azzal a gondolattal, hogy efféle szellemi táplálékban részesülhessenek az itteni magyarok. És erről önkéntelenül is az jut eszembe, hogy az Életjel most március 24-ére emlékeztet készít elő a Szabadkáról elszármazott költő születésének kilencvenedik évfordulója alkalmából. És ez nem is az első Kosztolányi-emlékest. Tizenöt esztendővel ezelőtt, 1960. március 28-án az előadás bevezetőjét özv. Kosztolányi Dezsőné írta, szerepelt az est keretében dr. Kosztolányi Árpád is egy írással — a költő születésének megünnepeelt 75. évfordulója alkalmából; aztán öt év múlva, 1965. december 20-án *Az ismeretlen Kosztolányi* emléket idézte újra az Életjel, 1969. június 9-én pedig Kiss Ferenc, az ismert Kosztolányi-kutató tartott előadást *Szabadka és a Kosztolányi-regény* címmel a *Pacsirtáról és az Aranysárkányról*.

Apró, nem is anyagi, csupán szellemi lábnyomok, de a költő lábnyomai, amelyek emlékeztetnek arra, hogy valaha életes valóságában is itt járt a szabadkai utcákon, itt írta első verspróbálkozásait, itt is jelentette meg őket, és szellemében azért soha nem is szakadt el teljesen szülővárosától. Már sokkal reálisabbak, valóságizűbbek azok a nyomok, amelyek néhány, eddig a nagyközönség előtt ismeretlen fénykép révén kerülnek most az emlékezés előterébe a költő fiának, Kosztolányi Adámnak és dr. Milkó Aurélnak, Milkó Izidor fiának emlékei közül, Dér Zoltán irodalmi gyűjteményéből. Többnyire régi Kosztolányi-portrék... És egy palicsi kép: Kosztolányi Karinthy Frigyes társaságában... Egy régi épület: a szülői ház, amely ma már nem is létezik, mert a város fejlesztése, az új szálloda építése szükségessé tette lebontását... A gimnázium egy régi felvétele, ahol a diák Kosztolányi első verseit faragta, és amelynek az iskolaépülettől valami Sóhajok hídja-szerű emeleti folyósóval összekötött igazgatói lakásában lakott egykor a fiatal, iskolából kicsapott költő — családjával, Kosztolányi Árpád gimnáziumi igazgatóval együtt... És egy sötét síremlék márványa: a Kosztolányi család családi sírboltja. Itt nyugosznak az ősök: Kosztolányi Jánosné Filáczy Verona, a dédanya, aki 1873-ban, hetvenhárom éves korában távozott az élők sorából; és a nagyszülők, Kosztolányi Ágoston, a nagyapa, feleségével, született Kádár Rózával együtt; és Árpád, az apa, meg Árpád az orvosöcs és a bánat eljegyezte hűg, Mariska... Elköltözött Szabadkáról a Kosztolányi család... Ki a föld alá, ki messzi idegenbe. Már csak ezek a régi képek emlékeztetnek rájuk. És magára a költőre egy miniatűr és egy nagyobb mellszobor, amelyek — igaz — ez idő szerint csupán egy magánlakás könyvtárszobáját díszítik: Almási Gábor Kosztolányi-szobrai.

Ja és még valami! Palics!... A ma Csipkerózsika-álomba merült, de bizonyosan újjáéledő Palics, a réginél még tündéribb tóval. Ennek a ma üres tömedernek a partján, a főbejárattól a nagyvendéglőhöz vezető út végén egy régi díszkút. Igaz, ma már csupán valami palicsi emléktábla szerepét tölti be, de ebben a formájában is besorolható Kosztolányi Dezső, a költő Szabadkán visszahagyott emlékeztető lábnyomainak szerény sorába. A költőt ugyanis megihlette a »tündéri tó«, és meg is énekelte — például *A szegény kislgyermek panasza*inak lírai ciklusában. Ennek a ciklusnak hat sorát bevésték annak idején az említett díszkút egyik oldalára is. Igaz, a történelmi változások nyomán keletkezett félreértések és félremagyarázások következtében az idők során el-tüntették ezeket a bevésott verssorokat. A betűkkel együtt azonban nem fosz-

lottak szét a zengő sorok, s az egykori díszkút mai formájában is hirdeti Kosztolányi Palics-látásának és Szabadka-szeretetének magas hőfokú költői szárnyalását — az emléktábláról eltűnt, de az irodalomban halhatatlanná vált sorokban is:

»A tó, a tó! az eleven poézis,
fölötte az ég — s összefoly a két víz —
egymásba olvad — tág gyerekszemekkel
föl-fölmeredve nézem néma reggel.
A tó, a tó! a messzeség! hahó,
a messzeségbe elvisz egy hajó.«